

DUCH, Lluís

Llums i ombres de la ciutat. Antropologia de la vida quotidiana III
 Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000

Des de fa quatre anys, els doctorands del Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) es beneficien del mestratge del professor Lluís Duch, antropòleg de vàlua reconeguda, format en la tradició del rigor universitari. Lluís Duch és un investigador que, sobretot, estudia i escriu a partir de la lectura crítica i minuciosa d'obres rellevants internacionalment. El resultat del seu treball el constatem, d'una banda, en uns llibres esplèndids, com són els volums de la seva *Antropologia de la vida quotidiana* i, d'una altra, en la tasca de contribuir en la formació teòrica dels futurs investigadors, catalans i llatinoamericans sobretot, en comunicació. Les classes dels seminaris de Lluís Duch són magistrals en el sentit germànic, però les seves tutories amb els estudiants semblen les típicament britàniques, per la dedicació i el debat personalitzat que hi desenvolupa.

L'antropologia sociocultural és bastant més que una bona base en la formació sòlida d'un doctor en comunicació. La sort de comptar amb un antropòleg reconegut com Lluís Duch a la UAB és, amb tot, bidireccional, com ell mateix ha reco-

negut: d'un costat, els continguts de la seva investigació antropològica s'exposen i dialoguen amb els treballs de recerca dels estudiants, els enfocaments dels quals necessiten comunicar-se i contrastar-se interdisciplinàriament amb la teoria i l'anàlisi del tutor. D'un altre costat, els estudis d'aquest autor es matisen i s'arrodoneixen a partir de les inquietuds i dels interessos temàtics dels joves, en abocar en textos i converses un cert coneixement i experiència comunicatius. Aquesta retroalimentació, doncs, satisfà el mestre i els alumnes, i enriqueix, doncs, tothom en el procés dialèctic d'aprendre i de saber.

Les anteriors explicacions no són pas gratuïtes, perquè el volum que aquí comentem és una prova fefaent d'aquesta dinàmica intel·lectual i acadèmica. I, perquè emissor i receptors de l'esmentat programa de doctorat poden —en petits detalls— reconèixer com la influència de la tutoria intel·lectual de Duch es palesa en els assaigs —alguns dels quals estan publicats— d'aquells doctorands que, en particular, fan de la ciutat el seu camp de treball cultural i comunicatiu. El tractament de la ciutat és, altrament, un tema

abordat històricament per altres investigacions fetes pel professorat del mateix departament universitari de la UAB, i s'insereix de ple com una més de les mostres d'interès més reiterades dels investigadors en comunicació, dels quals jo mateix en sóc un exemple.

Llums i ombres de la ciutat és el tercer dels volums de l'*Antropologia de la vida quotidiana* que Lluís Duch ha fet i està fent. La seva reflexió se centra en les «estructures d'acollida», com ara la «cotranscendència» o religió; la «codescendència» o família, i, ara, la «coresidència», és a dir, la ciutat. L'autor s'hi proposa aclarir les possibilitats comunitàries de les persones, inserides en el context de l'espai i del temps, atès que la ciutat condiciona —i, consegüentment, també influeixen— les formes que els éssers humans tenen de viure en el territori urbà.

El llibre està organitzat en cinc capítols, i en tres parts clarament diferenciades. El primer capítol és on l'autor fixa les posicions antropològiques de partença i explica en què consisteixen les «estructures d'acollida». La primera part, composta pels capítols 2 i 3, està dedicada a distingir entre «natura» i «cultura»; la segona va referida a l'espai i el temps humans, i, finalment, la tercera tanca amb el tema central del llibre: la ciutat.

Així, doncs, com deia, en el segon i el tercer capítols, l'autor confronta «natura» i «cultura», tot repassant la problemàtica de totes dues qüestions, com també la seva relació per desembocar en la contraposició de natura-cultura. Replanteja el mite del «bon salvatge» (cfr. *Anàlisi*, 24: 185-200), que, en rigor, és un artefacte cultural, perquè aquest salvatge sempre és un «salvatge cultural», perquè Duch està convençut que no és possible el retorn a la natura. «Més aviat —diu— allò que sembla urgent i necessari és el retorn a la cultura. La natura com a natura és inaccessible en l'ésser humà, perquè tot allò que fa, pensa i sent ho fa, ho pensa i ho sent des d'una deter-

minada posició cultural, que és, en realitat, la que li permet la instal·lació en el món com a ésser humà» (p. 284 i 285).

Si, com l'autor assegura, «la contraposició 'natura'-'cultura' ha estat d'una importància decisiva en tota la història de la nostra cultura, en general i, d'una manera extraordinàriament important, en relació amb la ciutat com a àmbit cultural per excel·lència» (p. 283 i 284), el desenvolupament urbà ha assolit uns canvis, en els quals l'artificiositat cultural ha adquirit unes dimensions extraordinàries. Tanmateix, aquestes transformacions que, de vegades, resulten força inhumanes, especialment en les grans metròpolis, presenten unes possibilitats immenses. Encara més, quan sabem que la cultura és el «lloc natural» de l'ésser humà, en bona mesura perquè la cultura és l'única eina per a l'acció de què disposem com a humans.

El capítol 4 tracta dos dels elements capitals per situar i interpretar antropològicament l'existència humana: l'espai i el temps. A més d'assenyalar els significats més destacats sobre aquest parell de qüestions, de la mà d'autors com Elias, Bollnow, Antoine & Jeannièrre, Gosztanyi, Merlau-Ponty, Castells, entre d'altres, Lluís Duch s'inclina per l'aportació de Merlau-Ponty, en relació amb la constitució espacial de l'home, atès que aquest pensador remarca la importància de l'experiència, anterior a tota forma de racionalització, tot recuperant d'alguna manera les antropologies clàssiques que establien la discontinuïtat de l'espai humà mitjançant la distinció entre «espai profà» i «espai sagrat».

Fil per randa, l'autor del llibre que comentem recull la distinció que fa Manuel Castells entre l'«espai dels fluxos» (l'anonimat, la llunyania, els «no llocs», que diu Marc Augé) i l'«espai dels llocs» (el veïnatge, la proximitat cordial), atès que en l'era de la globalització són la mena de *territoris* en els quals ens movem els humans.

La tendència dominant apunta cap a un horitzó d'un espai de fluxos interconnectats i ahistòric, que pretén imposar la seva lògica sobre els llocs dispersos i segmentats, cada vegada menys relacionats entre si i cada vegada menys capaços de compartir codis culturals. Si no s'arriben a construir deliberadament uns ponts culturals i físics entre aquestes dues formes d'espai, potser ens dirigirem cap a una vida en universos paral·lels, els temps dels quals no podran coincidir, perquè estan ordides en les dimensions diferents d'un hiperespai social (Manuel Castells. *La era de la informació*. Vol. I: *La sociedad red*. Madrid: Alianza, 1998, p. 461-462).

Arribats en aquest punt, hom es planteja, en relació amb el comentari de Castells, quin paper tindrà la *nova cultura* derivada del procés de globalització de béns materials i de mundialització de béns espirituals, i on serà possible que la cultura *emergent* «aterri» més enllà del ciberespai. El terreny o àmbit on l'anomenada «cultura global» o «cultura mundial» —ateses les discrepàncies de fons i de criteri més que nominal— pot encarnar-se, ha de ser molt probablement la ciutat, a la qual ens referirem després. Abans, però, paga la pena assenyalar que Lluís Duch es refereix a l'esmentada cultura i què, tot i no estendre's gaire, se'n fa ressò en alguns subapartats, especialment a «Cultura i globalització» (p. 111 a 125) i a «Cultura i identitat» (p. 154 a 165).

Justament el seu encert consisteix a relacionar allò global amb allò local, perquè, sense defugir les anàlisis culturals i socials en un context planetari, la comunitat local és el referent socioespacial més important de la vida quotidiana. Duch tracta un assumpte d'enorme importància de la nova era (*informacional*), el conflicte entre allò que és universal (global) i allò que és particular (local), o sigui, entre

identitat i diferència. «No hi ha dubte —escriu— que les persones tenen dret a llur pròpia cultura, justament perquè estem plenament convençuts que allò que importa, per damunt de tot, és el reconeixement, *en la igualtat, del dret a la diferència*. [...] Reconèixer la igualtat en la diferència significa que, malgrat l'adscripció de cada ésser humà a una determinada tradició cultural, tots els homes i totes les dones comparteixen una mateixa *igualtat antropològica*, la qual, en termes kantians, s'expressaria pel fet que tots ells i totes elles posseeixen *dignitat*, és a dir, la impossibilitat d'establir entre ells, personalment o col·lectivament, "gradacions" basades en principis quantitius o qualitatius (riquesa, raça, formació, pres-tigi)» (p. 120 i 121).

Després de declarar que el gir coper-nicà que han fet les societats modernes és que allò que resulta estrany i allunyat, a diferència del que passava en les societats premodernes, que ara s'hi troba socialment present, Duch fa una proposta de com és possible de construir una identitat que no negui la dels altres i, per tant, que sigui integradora alhora que no dilueixi la diferència: «Una aproximació *democràtica* a la identitat —diu— és aquella que no es limita a considerar allò que, suposadament, són els individus per naixement (dones, jueus, negres, blancs, cristians, musulmans, etc.), sinó allò que van fent de llurs vides, allò que van esdevenint» (p. 159).

L'últim capítol, el 5, està dedicat a la ciutat, concebuda com un dels «llocs» més importants d'aproximació antropològica, ja que la ciutat és l'àmbit —conflictiu, per descomptat— on millor es plasma l'espai i el temps humans com a ésser polític, perquè és on s'ha originat i s'ha practicat la *política* com l'expressió i l'acció organitzades. Al segle XX han estat preferentment els geògrafs, els arquitectes i els sociòlegs aquells que s'han ocupat de la ciutat, a partir d'una renovació conceptual i metodològica de llurs àmbits d'es-

tudi. També els antropòlegs, per la importància que l'urbs ha anat adquirint en la vida de les persones, tant com a lloc principal del desenvolupament humà com per la centralitat que la ciutat representa en el funcionament social. Per raons semblants a les dels antropòlegs, atès que estudiar com viuen els humans és alhora saber quina és la seva cultura i com es comuniquen, en els darrers temps els comunicòlegs s'han afegit als estudiosos de la ciutat amb un enfocament convergent amb el d'aquells científics socials.

És per això que la perspectiva antropològica de la ciutat s'escau perfectament amb la comunicativa i, a l'inrevés, perquè totes dues es plantegen acarar la complexitat que suposen els ecosistemes socials, és a dir, estudiar l'aparent desordre amb el qual els humans funcionem lògicament més enllà de la programació i la planificació. Sense oblidar, però, els múltiples i poderosos interessos econòmics, polítics i culturals de caràcter —a hores d'ara— global. Així doncs, davant d'una comunicació que sembla cada cop més privada i individual, tot i que alhora és interactiva a escala mundial, en la mesura que almenys els «connectats» a la xarxa planetària (www) hem esdevingut milions de comunitats al ciberespai, s'estén una altra comunicació / cultura, humanament més gregària i plural, que troba el seu sentit profund i la seva (potencial i teòrica) realització en la *ciutat global* o en el *planeta ciutat*.

Duch és prou clar: «Model *antropològic* i model *urbà* han estat, des dels primers moments de la història de la ciutat, dues maneres diferents i complementàries de designar la presència polifacètica de l'ésser humà en *el seu món*. Tots dos (l'ésser humà i la configuració urbana), sempre i arreu, s'han trobat íntimament coimplicats, de tal manera que la concepció de l'home que té una determinada cultura resulta determinant per a la construcció de les seves ciutats, i aquestes, al seu torn, són expressions que per-

meten “llegir” en carrers, places i habitatges la resposta que la cultura de referència dona a l'interrogant antropològic decisiu: què és l'home?» (p. 385). Poc després hi afegeix: «L'actual mutació radical del sentit de l'abast de la mobilitat humana [...] no es refereix tant al desplaçament físic de les persones, tal com esdevingué en el passat, sinó a les mobilitats, quasi sense espai i sense temps, en un sentit tangible, a què es troben sotmesos els individus i els grups socials per les modernes telecomunicacions» (p. 387). I, en efecte, com el mateix autor afirma, aquests són uns canvis sense precedents en la història de la humanitat.

La ciutat, que va ser pensada antigament com a bressol de la filosofia i de la cultura, i molt més tard com a figuració de la utopia o instància de llibertat, es va anar transformant en l'escenari del teatre social i en la fàbrica de la lluita de classes. En aquesta línia, Duch repassa els autors més rellevants dels processos de socialització a l'àmbit urbà, de la mà de la història i de la novel·la, la qual cosa novament el vincula al camp comunicatiu, perquè els processos urbans poden ser entesos també com a processos de comunicació. Malgrat el recorregut ordenat per aquelles qüestions urbanes de més volada —com ara la descripció de la ciutat, aquesta com a «centre del món» i el subjecte de la mateixa, el ciutadà—, el lector, tot apreciament la claredat i la riquesa expositiva del llibre que comentem, es queda amb una sensació de voler més planes (i això que gairebé en té cinc-centes). D'una banda, perquè l'autor d'aquest llibre, centrat en l'antropologia de la ciutat encara que només una part dedicada singularment a ella, no explota altres mirades —metodològiques i ideològiques— sobre la ciutat; i, d'una altra, perquè els lectors golafres voldrien a més conèixer algunes recerques de camp que tal vegada nodririen empíricament alguns passatges teòrics. Un cop més, l'honestat d'aquest antropòleg de qualitat es

palesa en la petita autocrítica que, al respecte d'aquestes lleugeres insuficiències, fa l'autor a la fi del seu llibre. Els lectors de l'obra de Lluís Duch, tanmateix, quedem complaguts, perquè ja ens anuncia un quart volum de *l'Antropologia de la*

vida quotidiana, dedicat ara a la marginalitat.

Josep Lluís Gómez Mompert

Universitat de València

Departament de Teoria dels Llenguatges

BLOOM, Harold

Com llegir i per què

Barcelona: Empúries (en català) i Anagrama (en castellà), 2000, 307 p.

Lector in fabula

Després de cinc anys de clausura literària, Harold Bloom torna. Procliu a un gènere com l'assaig literari —que s'evidencia en obres com *El canon occidental*—, l'escriptor nord-americà revisita aquest diàleg prenyat de promiscuitat amb el món de la ficció ensenyant els seus milers de seguidors *Com llegir i per què*. El resultat d'aquesta última entrega del singular crític literari poliglòt i devorador de literatura, és una traïdora obra tentacle que intenta amanollar, de manera molt ambiciosa, un abundant però excessiu nombre de conceptes de teoria literària i un generós —però també excessiu— corpus d'autors i obres.

El títol és el primer òrgan de l'obra amb la qual el lector coincideix i, en qualitat de carta de presentació, té un considerable poder per atreure i condicionar-li l'atenció. Així doncs, si hagués volgut ser fidel —amb justesa i minúcia— al títol del seu darrer assaig, Harold Bloom hagués hagut de perfilar una obra orgànica enfaixada en un cos d'arguments sobre una determinada manera de llegir, sobre les raons per les quals la lectura és important i hauria presentat un debat sobre alguns mètodes davant d'uns altres. Però, contràriament al que el lector —curiós vocacional— pot esperar-se, darrere d'aquest títol s'exhibeix un assaig poc rigorós molt pròxim al comentari

sobre lectures que l'autor prescriu i venera en una saludable reverència.

D'entrada, no hi ha una manera única de llegir, ni tan sols una de correcta, tot i que les connotacions i el to del títol de l'assaig sembla que ens hi haguessin de dur. Harold Bloom és un dels conspicus representants d'una espècie que, segons ell, està en vies d'extinció: la del lector solitari. Ataca la lectura en termes ideològics i creu que s'hauria de llegir segons valors cognitius i estètics. Per ell, les lectures basades en el color de la pell o el gènere poden ser incorrectes, sobretot per la incapacitat del lector per abstraure's d'ell mateix i deixar que el llibre es pronostiqui abans d'imposar-hi la pròpia ideologia. No creu que la literatura pugui ajudar-nos a fer res per la societat. Sentència que a l'hora de llegir, estem sols.

«Para mí, la lectura es una praxis personal, más que una empresa educativa. El modo en que leemos hoy, cuando estamos solos con nosotros mismos, guarda una continuidad considerable con el pasado, aunque se realice en una biblioteca universitaria. Mi lector ideal (y héroe de toda la vida) que comprendió y expuso tanto los efectos como las limitaciones del hábito de leer. Éste, al igual que todas las actividades de la mente, debía satisfacer la principal preocupación de Johnson, que era la preocupación por aquello que sentimos próximo a nosotros, aquello que podemos usar».